

תגובה למאמרו של הרב עמיחי זליגר

אל מול הדוחק שבדרכו של פרופ' עופר, שלפיה יצאה טעות מידי הרמב"ם ולא תוקנה עד סוף ימיו, מוצעת במאמר שלפנינו הצעה שלפיה הרמב"ם לא טעה כלל, אלא הסתמך על כתר ארם צובא או על ספר טברייני אחר, שבו הייתה רק אחת משתי הפרשות פתוחה, ואותה אחת היא כמסורת ספרד ואשכנז ולא כמסורת תימן. לפני שאתייחס להצעה שלפנינו, אפתח בהערה קלה על האופן שבו נוסחה לעיל הטענה כנגד עופר: 'קשה להעלות על הדעת שלאורך למעלה משלושים השנים שחלפו מאז שכתב את הלכות ספר תורה (בסביבות שנת 1170) ועד פטירתו (בשנת 1204), לא שת הרמב"ם את ליבו - ואף לא איש מרבבות קוראיו ומהמוני סופרי הסת"ם ששינו מנהגם לאור פסיקתו...'. מניסוח הטענה, ניתן להתרשם שהרמב"ם החזיק תחת ידו את ספר בן אשר והשתמש בו **באופן רציף במשך תקופה ארוכה של עשרות שנים**, ולמרות זאת הוא לא שת לבו לטעות. ואולם, קביעה עובדתית זו נכתבה ללא הוכחה וביסוס. ואדרבה, הרמב"ם (הל' סת"ם ח, ד) מתאר את ספר התורה שהוא עצמו כתב, ובפשטות יש להניח שמאז הכתיבה הוא השתמש בספרו ולא בספרים אחרים.

גם הקביעה כי משנה תורה זכה עוד בחיי הרמב"ם ל'**רבבות** קוראים' ולשינוי מנהגם של '**המוני** סופרי סת"ם', טעונה ביסוס היסטורי כדי שיהיה אפשר להעניק לה משקל משמעותי. ראו למשל את דבריו של אברהם גרוסמן (מאנדלוסיה לאירופה, פעמים 80 (תשנ"ט), עמ' 26): 'השימוש השיטתי בספר משנה תורה [בצרפת] החל דור אחד מאוחר יותר, על ידי ר' משה מקוצי, בסמ"ג, ובמידה פחותה יותר גם באשכנז על ידי ר' יצחק בן משה מווינה, בעל אור זרוע'. ראו גם לעיל במאמרו של הרב זליגר (הערה 26), שתהליך התקבלות דעת הרמב"ם בסוגיה זו בעולם היהודי ארך מאות רבות של שנים, ופשוט שלא הושלם בחייו של הרמב"ם.

ועתה, לעיקר העניין. אחר העיון, דומני שלהצעה המתחדשת במחקרו של אביצור (ראו במאמר לעיל, הערה 60) ומפותחת במאמרנו, יש מחירים שאינם מבוטלים. אפתח במחירים שאני מוצא בקביעתו של אביצור, שהגורם לבחירה בן אשר כסמכות העל לעניין הפרשיות, הוא הרצון להתרחק מהמאגיה שאפיינה את ספרי בבל: ראשית, ברור שספרי תורה שלמים ומדויקים לא נכתבו אך ורק למטרות מיסטיות של קללה, בעידן שבו כתיבת ספר תורה דרשה השקעה עצומה של משאבי זמן, ידע וכסף, ובוודאי שלא על ידי יהודים 'רבניים' (כלומר, שאינם קראים), שאמונים על מצוות עשה דאורייתא לכתוב ספרי תורה. לכל היותר, ניתן לומר שמפעם

לפעם נעשה בהם שימוש מאגי, כנספח לשימוש העיקרי והתדיר לקריאה בתורה. ונראה שלכך התכוון גם אביצור. ומכיוון שכך, קשה להבין את הריחוק שכביכול היה לרמב"ם מספרים אלה. שנית, גם אם אכן נניח כך, הרי הרמב"ם אמון על קבלת האמת ממי שאמרה,¹ וקשה להניח שהיה מוותר על מסורת מהימנה רק בגלל סיבה צדדית. קשה גם להאמין שהרמב"ם היה משנה את המסורת ומביא לפסילת אינספור ספרי תורה בכל רחבי העולם היהודי, אך ורק בגלל רצון לדחות את תופעת השימוש המאגי בספרי תורה: ככלל, אין דרכו של הרמב"ם לערב מניעים מסוג זה בקביעת שורת הדין ההלכתית, ועל אחת כמה וכמה שאין מקום לקביעת הלכה הפוסלת את מנהג כל ישראל על סמך מניעים שכאלה. שלישית, לא מסתבר שדחיית תופעת השימוש המאגי בספרי תורה הייתה חשובה בעיני הרמב"ם יותר מאשר דחיית דעת הקראים. ולכאורה פשוט שמספר הטועים בקראות היה גדול פי כמה וכמה ממספר הטועים בשימוש מאגי בספרי תורה, וכך גם השלכות הטעות בקראות חמורות בהרבה מהשלכות השימוש המאגי. רביעית, הרמב"ם קיבל בסבר פנים יפות מסורת אחרת שמקורה בספרי התורה הבבליים, ואין לה סמך של ממש במסורה הטבריינית, והיא מסורת האותיות המשונות.² איה אפוא הסתייגותו של הרמב"ם מן ה'אזוטריה המאגית'? ויודגש: הוספת האותיות המשונות היא עניין שאינו מעכב כלל וכלל את כשרות ספרי התורה, וכמעט אפשר לומר שאינו הלכתי, ובכל זאת הרמב"ם אימץ אותו והעניק לו מקום של כבוד. חמישית, ואולי זו הקושיה הגדולה והפשוטה מכולן: הרמב"ם (הל' סת"ם ה, ד) מנמק להדיא את בחירתו בספר בן אשר, כמודל לקביעת הפרשות הפתוחות והסתומות דייקא, כנובעת ממהימנותו ודייקנותו המעולה; ואילו לפי אביצור, הרמב"ם דווקא **ויתר על הדייקנות**, בכך שבחר בספר בן אשר ולא בספרים אחרים שהיו משובחים ממנו בהיבט זה. ולכאורה קשה לומר שהרמב"ם עצמו פעל משיקול שונה ואף הפוך מאלו שכתב בעצמו במפורש, וקושי גדול זה מתעצם עוד יותר לאור העובדה שאותו שיקול שלא הוזכר בדבריו, כלומר דחיית המאגיה, הוא שיקולים ציבוריים-חינוכיים שלכאורה הנחה אותו, בעוד שבפועל הוא נשאר כמוס, ולא שמענוהו בלתי היום.

בנוסף, נראה שישנם מחירים גם לקביעה המתחדשת במאמרנו, ולפיה הרמב"ם אימץ במודע את המסורת הקובעת פרשת פתוחה רק ב'וידבר' השני: ראשית,

1. ראו דבריו בהל' קידוש החודש יז, כד; ובהקדמתו לשמונה פרקים ד"ה וראיתי; וראו עוד: מוטי מטלון, שמע האמת ממי שאמרה – עד היכן? בין תורה לפילוסופיה במשנת הרמב"ם, נתיבה ב (תשע"ב) עמ' 327-341.
2. אביצור, שם, עמ' 141-142, ובין היתר הדיון מיהו 'האחראי העיקרי בהוצאת מסורת התיג והאותיות המשונות מן האזוטריה המאגית אל הפרקטיקה היומיומית של סופרי הסת"ם'.

קושייתו של המאירי נותרת בעינה: מה נשתנה ה'וידבר' הראשון, שאין לפניו סיום של פרשה פתוחה, כפי שמצוי בכל "וידבר ה' של משה לאמר" שבתורה. אזכיר כי לדעת עופר, אכן בספר בן אשר שהוא כתר ארם צובא, שתיהן פתוחות, ולא קשיא מידי. שנית, לפי ההצעה שבמאמר זה יוצא שמסורת תימן שגויה, ודווקא מסורת ספרד ואשכנז מכוונת לספר בן אשר ולרמב"ם, ומסקנה זו אינה מרווחת, שכן מסורת תימן היא הקרובה ביותר לבן אשר ולרמב"ם ולכתר ארם צובא (ראו במקורות שציין אביצור, שם, עמ' 124 הערה 350 וסביבתה), וקשה לקבל שדווקא כאן חל בה שיבוש, ומסיבה עלומה השתמרה המסורת המדויקת דווקא בידי שאר העדות, שבדרך כלל המסורות שבידן פחות צמודות לבן אשר ולרמב"ם. וכל זה מלבד עצם הקושי הפשוט בכך שלפי מאמרנו יוצא שההכרעה המקומית שאומצה על ידי הרמב"ם בנידונו, נבעה ממניעים פרשניים קראיים מובהקים. וצ"ע.